

Samija Rizvanović

POLOŽAJ I AKCIJE TUZLANSKIH RADNIKA PRED DRUGI SVJETSKI RAT

Na području tuzlanskog regiona, u periodu pred drugi svjetski rat, bilo je zaposleno preko 6.000 radnika, što prema ukupnom broju radničke klase u Bosni i Hercegovini predstavlja značajan broj. Iako se od 1935. godine pa nadalje osjećaju izvjesni znaci poboljšanja položaja radničke klase, on je još uvijek bio veoma težak. Preko 50% zaposlenih svojim prihodima nije mogao zadovoljiti ni najosnovnije svoje potrebe. Pored toga, još uvijek je bilo veoma mnogo nezaposlenih, dok je i zaposlenim radnicima prijetila stalna opasnost da izgube posao. Takvo stanje prilikom donošenja odluka o stupanju u štrajk igralo je itekako važnu ulogu, jer su poslodavci zbog velike rezerve nezaposlene radne snage veoma lako otpuštali s posla sve one koji su bili nezadovoljni sa postojećim stanjem.

Međutim, i pored toga, period od 1935. do 1941. godine bio je karakterističan po velikom broju tarifnih pokreta i štrajkova, koji su ujedno predstavljali i najznačajnije vidove aktivnosti sindikalnih organizacija, odnosno uopšte organizovanog djelovanja radničke klase. U tom razdoblju je u Bosni i Hercegovini bilo 196 većih štrajkova, odnosno oko 300 tarifnih i štrajkaških akcija zajedno. One su, prije svega, bile usmjerene na zahtjeve za podizanje najamnine i garantovanje minimalnih nadnica koje su trebale da obezbijede životni minimum. Zbog toga što se većina sindikalnih rukovodstava kompromitovala prilikom pregovora sa poslodavcima, radnička klasa je sve češće sama preuzimala inicijativu i stupala u neposrednu borbu i u velikom broju slučajeva uspijevala da izbori svoja prava.

Talas štrajkova, koji je ubrzo obuhvatio sve radnike na području tuzlanskog rudarskog bazena, započeo je istupom pilanskih radnika preduzeća »Kroacija« u Živinicama.¹ Od 1.100 zaposlenih u štrajk je, 3. avgusta 1936. godine, stupilo 550 radnika. Oni su zatražili sklapanje kolektivnog ugovora, što bi im garantovalo bar izvjesnu sigurnost u pogledu njihovog zaposlenja i zaustavljanja pada nadnica. U vrijeme trajanja štrajka rad je bio obustavljen u svim pogonima, izuzev pogona parnih mašina i željeznice preduzeća. Značajnu podršku štrajkašima su pružili radnici zaposleni u eksploataciji drveta »Krabanje«. Međutim, zbog pasivnosti jednog broja radnika poslodavci su, koristeći se već ranije oprobanim metodama, uspjeli da primoraju radnike da se vrate na posao pod ranijim uslovima.²

Zbog problema u prodaji jugoslovenskog drveta u inostranstvu poslodavci (centrala »Kroacije« nalazila se u Zagrebu) nastoje otpuštanjem radnika zadržati porast najamnine, kako bi ublažili svoje gubitke i dalje izvlačili profite u drveno-pilanskoj industriji. Tako se i u izvještaju Inspektorata rada iz Sarajeva navodi da je »direktor odmah na početku pregovora izjavio da je dobio telefonski nalog od centrale u Zagrebu da obustavi rad u pilani odmah, jer je blokirana svota oko 10.000.000 dinara u Španiji, a i jer je luka u Dubrovniku pretrpana, pa se materijal ne može izvesti i na vreme otpremiti, pa zato otkazuje rad svim štrajkačima do 14 dana za koje vreme mogu raditi ili ne raditi, a posle će zatvoriti pilanu do proleća, a da nadnice ne može uopšte povisiti.«³

Posrednik u rješavanju spora između radnika i poslodavaca ing. Ante Bandalović, inspektor Inspektorata rada iz Sarajeva, iz bojazni od još masovnijih štrajkaških akcija koje su vrlo lako mogle da prerastu u otvorenu borbu, zalagao se za ustupke radnicima. Nakon dugih pregovora on je uspio da privoli direktora »Kroacije« da pristane na sporazum sa podružnicom Saveza drvodjelskih radnika u Živicama. Tim sporazumom je bila priznata radnička organizacija, ukinut je rad na akord, prihvaćen predloženi kolektivni ugovor i što je veoma važno data je obaveza da će se radnicima povećati nadnice. Nakon toga, 31. avgusta 1936. godine, radnici su stupili na posao.

Nismo mogli doći do pouzdanih podataka koji bi ukazali na učestvovanje i komunista u organizaciji ovoga štrajka u Živicama. Najistaknutiji tuzlanski komunisti, u to vrijeme, nalazili su se u poznatim robijašnicama širom Jugoslavije (Sremskoj Mitrovici, Mariboru, Zenici i drugim).

U Sremskoj Mitrovici, najvećem »komunističkom zatvoru« Kraljevine Jugoslavije, postojala je skojevsko škola. U periodu od 1935. do 1940. godine u ovoj komunističkoj »visokoj školi« kalili su se mnogi naši istaknuti revolucionari. Od tuzlanskih komunista tada su se u zatvorima nalazili i: Ivan Marković Irac, Pašaga Mandžić, Leonard Banker, Milan Gavrić,⁴ Đorđe Mitrović i drugi.

Snažnije povezivanje komunista sa radničkim i sindikalnim pokretom uslijedilo je tek poslije 1937. godine, kada na čelo Komunističke partije Jugoslavije dolazi Josip Broz Tito. Od tada dolazi i do promjena njenog organizacionog ustrojstva, otklanjaju se slabosti koje su proizilazile iz njene dotadašnje slijepe privrženosti Kominterni, učvršćuju se njeni redovi razvijanjem idejnog i akcionog jedinstva i, konačno, počinje se sve više angažovati na domaćim problemima.

Borba Komunističke partije Jugoslavije se sve više usmjerava ka snažnijem jedinstvu radničke klase i jačem djelovanju svih progresivnih snaga društva: radničke klase, inteligencije i revolucionarnog seljaštva.

Iz sremskomitrovačkog zatvora 1936. godine, vraćaju se, u Tuzlu ranije osuđeni komunisti koji, iako ne zatiču organizovaniju partijsku organizaciju, nailaze na pojačani uticaj KPJ u URSS-ovim sindikatima, kao i u pojedinim sredinama na selu. Nešto kasnije

bila je i vrlo značajna djelatnost studenata skojevaca u Tuzli. Među njima bilo je i nekoliko već afirmisanih revolucionara koji su veoma aktivno radili na formiranju partijske organizacije u Tuzli, a zatim i na čvršćem povezivanju sa radnicima, poduzimanju različitih radničkih akcija i niz drugih oblika borbe.

U tom periodu među najaktivnijim mladim komunistima bio je Cvijetin Mijatović, koji je na beogradskom univerzitetu stekao dragocjena iskustva u komunističkom organizovanju i akcionom djelovanju. Tako se već u toku 1938. godine osjeća organizovanije i masovnije djelovanje komunista i pojedinih štrajkaških akcija, iako su vlasti neprestano budno pratile svaku ilegalnu komunističku djelatnost. Vlasti su naročito strahovale od povezivanja komunista i njihovog učešća u pojedinim štrajkaškim akcijama. Tako se, na primjer, u izvještaju Sreskog načelstva Tuzle upućenog Kraljevskoj banskoj upravi u Sarajevu navodi da »svi komunisti, simpatizeri komunizma kao i sva lica levičarski orijentisana su stalno pod diskretnim nadzorom organa javne bezbednosti, te se njihov rad, kretanje i dodir sa građanstvom najsavesnije kontroliše.«⁵ Taj izvještaj pisan je povodom dva radnička štrajka: u rudniku »Montanika« na Majevidi (25. jula 1938. godine) i u rudniku »Đurđevik« kod Živinica, koji je naročito uzbudio Sresko načelstvo, jer je počeo bez ikakve najave i pojačao je bojazan od saradnje komunista sa štrajkašima.

Inače, još tokom 1937. godine, bilo je niz značajnijih radničkih akcija. U to vrijeme u Tuzli su postojale dvije štamparije sa ukupno deset zaposlenih radnika. Kako pregovori sa poslodavcima nisu dali rezultata, ti štamparski radnici su 8. aprila 1937. godine stupili u štrajk. U telegrafskom izvještaju Banskoj upravi u Sarajevu o ovom štrajku se navodi: »Danas u 11 časova 45 minuta stupili su u štrajk ovdašnji štamparski radnici u ukupnom broju šest kalfi dok su tri šegrta također van posla i to jedan po svojoj volji napustio je posao, a dva radi nesporazuma sa poslodavcem. Uzrok štrajka je nepostignut sporazum u pogledu nadnica. . .«⁶ Ovaj kolektivni štrajk, iako malog broja radnika, bio je dobro organizovan tako da se pored prijetnji vlasnika,⁷ da će radnike otpustiti sa posla i dobiti nove namještenike, završio sa uspjehom. Naime, posredstvom Sreskog načelstva u Tuzli »sklopljen je kolektivni ugovor sa važnošću od šest meseci kojim je radnicima priznata povišica nedeljne plate za 10% od dosadašnje.«⁸ Štrajk je trajao punih deset dana, a uspješno je okončan 20. aprila 1937. godine.

U mjesecu maju 1937. godine došlo je i do pokreta građevinskih i grafičkih radnika, koji su zbog loših uslova rada i niskih najamnina podnijeli zahtjev za sklapanje novog kolektivnog ugovora. Poslodavci su kategorički odbili priznavanje devetočasovnog radnog dana (umjesto dotadanjeg desetochasovnog), a odbili su i da povećaju satnice bilo kojoj kvalifikacionoj strukturi radnika. Slično je bilo i sa pitanjem otkaza, zatim preciznim određivanjem uslova pod kojima se otkaz može dati. Nedovoljna organizovanost ovih radnika bila je uzrok njihovog neuspjeha, što se vidi i iz izvještaja inspektora rada upućenog 10. maja 1937. godine Upravi Drinske banovi-

ne u kome se navodi, da pokret građevinskih i grafičkih radnika u Tuzli nije ostvario nikakve rezultate i da je doživio potpuni neuspjeh.

Tokom ovog perioda bila je zapažena i značajna aktivnost Hrvatskog radničkog saveza, naročito oko organizovanja radnika iz okoline Tuzle. Tako je u Hrvatskom domu u Tuzli održana skupština ovog radničkog Saveza, kojoj je prisustvovalo oko 200 radnika i seljaka iz okoline Tuzle. Također je bila i veoma značajna masovna protestna akcija đaka tuzlanske gimnazije februara 1937. godine, koji su odbili da prisustvuju časovima pojedinih profesora, što je od strane vlasti bilo okarakterisano kao organizovani štrajk. I u Savezu rudarskih radnika, naročito njegovoj podružnici u Kreki, odvijala se značajna aktivnost oko organizovanja izbora za radničke povjerenike. Treba istaći da je tom prilikom svih 16 radničkih povjerenika izabrano sa liste Saveza rudarskih radnika.⁹

Ubrzo nakon toga održana je i skupština rudarskih radnika na Majevidi u rudniku uglja »Montanika«. Na skupštini je učestvovalo oko 250 rudara i ona je održana legalno uz odobrenje Sreskog načelstva u Tuzli. Ova skupština bila je značajna i po tome što je, pored niza radničkih pitanja, raspravljala i o visini nadnica, njihovoj neredovnoj isplati, kao i nizu drugih pitanja vezanih za organizaciono i političko djelovanje. Nakon toga ubrzo je bio obustavljen rad u rudniku zbog toga što radnicima, kojih je bilo oko 900, nisu bile na vrijeme isplaćene zarađene nadnice. To je bila potpuna i dobro organizovana obustava rada u rudniku, tako da je direktor rudnika dr Juraj Tomjanović sa jakom policijskom pratnjom došao na pregovore sa radnicima koji su tražili hitnu isplatu zarađenih nadnica i ubuduće redovno plaćanje. Naime, ispostavilo se da preduzeće nije isplatilo ni nadnice za prethodna dva mjeseca (decembar 1937. i januar 1938. godine), što je radnike dovelo u težak materijalni položaj.

Tek poslije čvrstih garancija da će radnicima sve zarade biti isplaćene najdalje za tri dana, Vukašinu Vukoviću, zamjeniku sreskog načelnika, uspjelo je privoliti radnike da nastave posao. Kolektivnim ugovorom je bilo regulisano pitanje radnog vremena, uslovi rada, visina nadnice, kao i načina vršenja isplata, što je sve predstavljalo značajne ustupke organizovanom rudarskom radništvu.

Međutim, ubrzo nakon postignutog sporazuma poslodavci nisu ispunili njegove pojedine odredbe (naročito one koje su se odnosile na redovne isplate radničkih nadnica), što je dovelo do novog stupanja u štrajk 300 rudara »Montanike«. Štrajk je izbio 28. maja 1938. godine i time je nastavljen »štrajkaški ciklus«. U toku njegovog trajanja poslodavci prestano taktiziraju i odugovlače s priznavanjem radničkih prava i zahtjeva, ali su na kraju, ipak, morali uvažiti radničke zahtjeve. Taj štrajk trajao je samo jedan dan, da bi, opet, nakon dva mjeseca, 23. jula 1938. godine, izbio u još masovnijem obliku, jer je tom prilikom u njemu učestvovalo svih 900 rudara.¹⁰ Štrajk je okončan 1. avgusta 1938. godine, kada su se rudari vratili na posao.

Teškim stanjem rudarskih radnika »Montanike« naročito se koristio Hrvatski radnički savez sa sjedištem u Zagrebu, koji, putom nekoliko svojih članova zaposlenih u rudniku, organizuje i okuplja sve rudare, što je, s obzirom na tadašnje prilike i konfesionalnu opredijeljenost, bio prilično rijedak slučaj, pogotovo što su većinu rudara »Montanike« činili pripadnici pravoslavne i islamske vjeroispovijesti. Tendencija takvog okupljanja radnika u Hrvatskom radničkom savezu nije bila po volji vlastima, koje su bile uglavnom nosioci politike velikosrpske buržoazije koja u djelovanju HRS vidi »separatiste«. ¹¹

Ukazali bismo na veoma važnu klasnu dimenziju toga okupljanja koja je rušila uske konfesionalne, nacionalne ili regionalne okvire. Radništvo se, u prvom redu, okupljalo i organizovalo na osnovi svog istog najamnog položaja, bez obzira na navedene komponente. Iz toga se može zaključiti da je, iako ne do kraja klasno osmišljen i revolucionarno usmjeren, to ipak bio značajan vid zajedništva i srpskog i hrvatskog i muslimanskog radništva, koje se jedinstveno organizuje i vodi štrajkove protiv istog klasnog neprijatelja, protiv poslodavaca, odnosno buržoaske klase uopšte.

U rudniku preduzeća »Kroacija« je, 2. avgusta 1938. godine, oko 200 rudara (od ukupno 500 zaposlenih) na, za žandarmeriju, neočekivan i dobro organizovan način, stupilo u štrajk. Prema policijskim izvještajima nije se tačno moglo utvrditi da je taj štrajk u Đurđeviku počeo na inicijativu podružnice JUGORAS-a u Tuzli, odnosno na inicijativu sekretara te podružnice Hase Tinića, ili pak da su radnici samoinicijativno u saradnji sa pojedinim komunistima organizovali ovu masovnu obustavu rada. ¹² Uz pojedinačne ustupke poslodavaca kojima su bili obećali radnicima povećanje i redovito isplaćivanje nadnica, ovaj štrajk je okončan 8. avgusta 1938. godine.

Kako smo već ranije napomenuli, tokom 1939. godine odvijala se i znatno pojačana aktivnost komunista. To se vidi i iz izvještaja Sreskog načelstva u Tuzli, u kojem se kaže da se »lica koja su suđena po Zakonu o zaštiti države kao i druga koja su sumnjiva da rade u pravcu komunizma sastaju se noću i održavaju sastanke. . ., u kući Milana Gavrića iz Tuzle koji je pre izvesnog vremena pušten iz kaznionice u Sremskoj Mitrovici i Pašage Mandžića iz Tuzle, koji je takođe osuđen zbog komunizma.« ¹³ Prema istom izvještaju, na tim sastancima najviše učešća uzimali su još i Branko Grbec, Vojo Knežević, Jusuf Jakubović i Jan Viktor, svi iz Tuzle. Zbog bojazni od komunističke akcije komanda vojnog okruga u Tuzli je aktom Pov. broj 4541/39, od 25. septembra 1939. godine, izvijestila Sresko načelstvo u Tuzli o postojanju »izvesne terorističke organizacije čija akcija za cilj može uzeti vojničke objekte.« ¹⁴

Pored pomenutih radničkih akcija tokom 1939. godine i organizovanja komunista, održana je i skupština Radikalne stranke u Tuzli (15. septembra 1939), dok je istovremeno aktiviran i Savez zemljoradnika, koji je okupljao preko 3.000 seljaka i građana iz Tuzle i njene okoline.

U prostorijama hotela »Bristol«, 12. novembra 1939. godine održana je, uz učešće 300 prisutnih, i politička konferencija pristalica JENESE, na kojoj su govorili general Petar Živković, Jovan Banjanin i Velja Popović, što je opet uslovljeno željom da se suzbije organizovano djelovanje naprednog radničkog pokreta.

U 1940. godini treba istaći veći štrajk radnika rudnika »Radin« u Repniku (srez tuzlanski), koji je izbio iznenada i od strane vlasti proglašen je »divljim štrajkom«. Prema podacima Sreskog načelstva iz Tuzle u tom štrajku je učestvovalo oko 150 radnika koji su tražili da im se na osnovu kolektivnog ugovora isplati dodatak na zarade u iznosu od 25⁰/₀. Direktor rudnika Ahmet Sejfić u pregovoru sa radnicima smatrao je da su oni pogrešno interpretirali pojedine klauzule ugovora i da nemaju pravo na bilo kakav dodatak. Isključivim krivcem za ovaj štrajk vlasti su proglasile Džemala Goletića, koji je imao »nenajavljene sastanke sa radnicima«, a i »ranije je dolazio među radnike i s njima držao sastanke«. Ispitivanjem radništva o motivima obustave rada, ustanovljeno je da je kolektivni ugovor pogrešno tumačen sa strane Goletića, što je izazvalo revolt kod radništva, koje je prilikom smjene u 7 sati ujutro 21. avgusta 1940. godine otkazalo poslušnost i nije htjelo da se upu ti na radilište¹⁵.

Ali, prema ostalim podacima koji se vide iz izvještaja Sreskog načelstva da se zapaziti da su, pored Goletića, u tom štrajku aktivno agitovali i objašnjavali radništvu metode efikasne štrajkaške borbe i Bisić Mato, Hodžić Fehim i mnogi drugi od policije neidentifikovani radnici.

U drugom dopisu, koji je potekao od komandanta žandarmerijskog puka, kaže se da su »radnici organizovani i da njih 70⁰/₀ pripadaju JUGORAS-u, a svi ostali HRS-u«. Nadalje se kaže da su »radnici stupili u štrajk zbog toga što im uprava rudnika nije povisila nadnicu za 25⁰/₀, koju su povišicu navodno tražili, kao i to da su Goletić, Hodžić i Bisić odmah uhapšeni i prijavom predati načelstvu sreza tuzlanskog«. ¹⁶ U izvještaju o obustavi rada u rudniku »Radin« od 27. avgusta 1940. godine navodi se i slijedeće:

»Na dan 25. avgusta t. g. kod rudnika »Radin« u opšte nije bilo prisutnih radnika, niti su se interesovali o tome, da li će i kada pristupiti poslu za slučaj, da uprava rudnika uvaži njihovu predstavku u pogledu povišice nadnica«. ¹⁷

Poslodavci su, kao i sam direktor preduzeća, uvidjeli da radnici ne žele popustiti u svojim zahtjevima i da bi obustava rada mogla duže potrajati, pa su donijeli rješenje »po kome se radnicima odobravaju režijske nadnice, i to: kopačima din. 40.—, pomoćnim kopačima din. 34.—, vozačima koji su na radu do 6 mjeseci din. 28.—, a onima preko 6 mjeseci din. 30.—, s time, da akordne nadnice i akordna obračunavanja ostaju i dalje na snazi«. ¹⁸ Poslije ovih odluka u rudniku »Radin« je nastavljen rad 26. avgusta 1940. godine, dok su inicijatori ovoga štrajka Džemal Goletić i Fehim Hodžić, presudom načelstva br. 17400/40. od 24. avgusta 1940. godine kažnjeni sa po 500.— din. novčane kazne, odnosno sa po deset dana zatvora. ¹⁹

U tuzlanskom regionu i tokom 1941. godine nastavljena je aktivnost na daljem organizovanju radničkog pokreta, ali već u znatno težim uslovima zbog sve oštrijih mjera vladajuće buržoazije. Zabranjuju se sve češće radnički zborovi i konferencije, onemogućava se pravo organizovanja, guši se sloboda štrajka i tarifnih pokreta radnika, maltretiraju se funkcioneri i članovi klasnih sindikata i uskraćuju se osnovna politička prava. Konačno, sve to je rezultiralo donošenjem odluke Ministarstva unutrašnjih poslova Kraljevine Jugoslavije, 24. decembra 1940. godine, o raspuštanju Ujedinjenog radničkog sindikalnog saveza Jugoslavije s motivacijom da je prekoračio djelokrug poslovanja i da je obavljao poslove koji nisu u skladu sa opštim državnim interesima i društvenim poretkom.

Ponovo se počinje primjenjivati zakon o udruženjima, zborovima i dogovorima koji je donesen u vrijeme šestojanuarske diktature 18. septembra 1931. godine (dopunjen i izmijenjen 24. marta 1933. godine). Ubrzo u čitavoj Jugoslaviji dolazi do zatvaranja radničkih domova, oduzimanja imovine URSS-a, zatvaranje i proganjanje njihovih funkcionera i slično, što naročito radničku klasu Bosne i Hercegovine, koja je bila izložena gotovo kolonijalnoj eksploataciji, dovodi u veoma težak položaj.

»Kapitalistička klasa Jugoslavije — ističe se tim povodom u uvodniku »Glasa saveza radnog naroda Bosne i Hercegovine« — pomoću svog državnog aparata, nasiljem otimlje radničkoj klasi, nakon niza predhodnih nasilničkih mjera, posljednje mogućnosti legalne borbe za odbranu golih života. Ovaj prepad na radničku klasu kruna je svih sadašnjih zlodjela vlade Cvetković-Maček.«²⁰

Ovom odlukom, u stvari, zadat je udarac cjelokupnoj radničkoj klasi. Pored URSS-a, rad je bio zabranjen i ostalim radničkim sindikatima: HRS-u, ORS-u, ORNS-u, JUGORAS-u i drugim.

Nakon donošenja odluke o zabrani rada radničkim sindikalnim organizacijama radnici su počeli postepeno razvijati ilegalnu djelatnost. Tako je, 15. januara 1941. godine, bez odobrenja vlasti, u kafani Čazima Bešlagića u Simin Hanu održana konferencija HRS-a, na kojoj je bilo prisutno 25 radnika, koji su bili nezadovoljni svojim položajem, radnim uslovima i niskim nadnicama u Solani Simin Han.

Istovremeno je u Tuzli došlo do znatnog jačanja djelovanja komunističke organizacije, koji pokušavaju da uspostave tješnju saradnju sa pojedinih radničkim organizacijama. Tada su među radnicima Kreke i Tuzle, 26. januara 1941. godine, bili rastureni ilegalni leci komunističke sadržine. U vezi s tim, komandir tuzlanske žandarmerijske čete aktom Pov. br. 138 od 28. januara 1941. godine dostavio je slijedeći izvještaj:

»27. januara 1941. godine vršeni su u gradu Tuzli izbori radničkih poverenika. Toga dana uoči izbora rastureni su letci pod naslovom: »Radnicima Tuzle, Kreke i okoline« sa potpisom »Klasno svjesni radnici«. Nekoliko rasturača letaka pronađeno je, a u vezi sa ovim pronađen je i komunistički materijal.«²¹

Vlasti su pretpostavile da su, pored komunista, u ovoj akciji učestvovali i radnici raspuštene organizacije URSS-a.

To je vrijeme već sasvim očito narastajuće fašističke opasnosti po sve slobodoljubive i progresivne snage svijeta, vrijeme u kojem izdajnička vlada Cvetković-Maček postaje samo obična fašistička ekspoziura, ali i vrijeme u kojem se i Komunistička partija Jugoslavije i radnička klasa, kao i sve progresivne snage u zemlji, odlučno suprotstavljaju otvorenom povezivanju vladajuće buržoazije sa fašističkim režimima.

Tako se i u izvještajima tuzlanske žandarmerije koji su podneseni prilikom izbora radničkih povjerenika u rudniku i solani u Kreki, kada su među radnicima rasturani leci ilegalne sadržine, navodi da se u lecima »napada današnja vlada i njena kako spoljna tako i unutrašnja politika, a naročito socijalna. Istraga je provedena i uhapšeno je sedam lica, i to: Marković Franja, nezaposleni učenik Muške zanatske škole, Šiljak Enver, kancelarijski radnik rudnika Kreka, Herljević Benedikt, (Albin-dodala S.R.), solarski radnik, Marković Slavica, namještenica Berze rada, Laufer Frida, radnica, Miloš Ljubica, radnica u solari i Radić Ljubica, radnica.«²³

U proglasu radnicima Tuzle, Kreke i okoline, pod naslovom »Drugovi približuje se dan izbora za radničke povjerenike« kaže se da se ti izbori održavaju u vrijeme »nezapamćene skupoće i špekulacija, u vrijeme kada protunarodna vlada Cvetković-Maček donosi zabranu URS-a. Tom zabranom vlada hoće da preda radničku klasu na milost i nemilost špekulantima i ostalim gulikožama.«²³ Pored toga, ističe se da razni poslodavački agenti pomoću laži i potkupljivanja putom davanja predradničkih mjesta nastoje pridobiti radnike za HRS i JUGORAS, koji su osnovani od strane »hrvatske gospode na čelu sa Mačekom«, odnosno »srpske gospode na čelu sa Cvetkovićem« u zajedničkom cilju da razjedine redove radnika i onemoguće njihovo organizaciono djelovanje.²⁴ Prema tome, ta »protunarodna vlada donijela je radnicima i radnom narodu samo skupoću, glad, špekulaciju, niske nadnice, zabranu klasnih sindikata, koncentracione logore itd. Svojom vanjskom politikom služenja Osovini vlada dovodi u pitanje nezavisnost Jugoslavije.«²⁵

Iz ovih proglašenja jasno se vidi da radnici Kreke i Tuzle, odnosno tuzlanskog regiona uopšte, veoma dobro znaju i razumiju pravi karakter izdajničke vlade Cvetković-Maček. Oni su bili svjesni izuzetno teškog položaja radnika u cijeloj zemlji, kao i potrebe ujedinjenja radnika na jedinstvenoj klasno-revolucionarnoj osnovi, koja će prevazići rascjepkanost, nacionalnu opredijeljenost i slično.

Teška materijalna situacija radništva, njegova opšta socijalna bijeda dovodi do velikog štrajka radnika u rudniku »Đurđevik« kod Živinica. U tom štrajku učestvovalo je oko 800 rudara, koji, zbog nedostatka životnih namirnica, 4. februara 1941. godine, masovno obustavljaju rad. U izvještaju Sreskog načelstva Banskoj upravi tim povodom se navodi i slijedeće:

»Do ovog štrajka došlo je zbog toga što je u konzumu braće Markovića iz kojeg se radnici snabdevaju životnim namirnicama, nestalo narodnog brašna. 4. ovog meseca konzum je preko načelnika-

ka sreza Tuzlanskog nabavio oko 2500 kgr. narodnog brašna, a od strane uprave rudnika obećano je radnicima da će se uprava rudnika pobrinuti za brašno, te su radnici prestali sa štrajkom i 5. ovog meseca u 7 časova nastupili na svoj redovan posao.«²⁶

Nedostatak osnovnih životnih namirnica kao i neredovita isplata radničkih nadnica uzrokovali su da i rudari »Montanike«, njih oko 500, 15. februara 1941. godine, stupe u štrajk. Poslije isplate radnika i nabavke namirnica radnici su nastavili sa radom.

Inače ovakvih štrajkaških akcija, kao i drugih manifestacija radničkog organizovanja i solidarnosti, bilo je više, od kojih se naročito ističe sloga majevičkih rudara, koji u više navrata protestuju protiv teških uslova rada i apeluju na veću radničku povezanost i solidarnost, kao i traženju boljih uslova egzistencije uopšte. »Radnici treba da budu uvijek složni i da se ne svađaju oko toga ko je HRS ko JUGORAS. Oni treba da gone iz svoje sredine one koji ih zavađaju i tako slabe radničku snagu«²⁷ — kaže se u »Glasu Saveza radnog naroda Bosne i Hercegovine«, povodom organizovanog protesta i obustave rada majevičkih rudara.

Organizovani sindikalni i radnički pokret u tuzlanskom regionu, kao i u ostalim krajevima Bosne i Hercegovine i Jugoslavije, počev od masovnih demonstracija i revolta svih progresivnih snaga zemlje protiv pristupanja Jugoslavije Trojnom paktu, zapravo počev od 27. marta 1941. godine, pa sve do pobjede socijalističke revolucije, ulazi u drugu fazu, dobija revolucionarna obilježja u vidu organizovane klasne borbe za nacionalno oslobođenje.

NAPOMENE:

- 1 U Živinicama je 1933. godine osnovana podružnica Saveza drvodjelskih radnika, ali je njen rad ubrzo nakon toga potpuno zamro. Tek početkom 1936. godine predstavnici Radničke komore čine pokušaje na njenom obnavljanju. Tako je na skupštini Međustrukovnog odbora URSS-a u Tuzli, 3. avgusta 1936. godine, pokrenuto pitanje obnavljanja rada podružnice i zahtjev za sklapanje kolektivnog ugovora.
- 2 U izvještaju inspektora rada A. Petkovića upućenog Kraljevskoj banskoj upravi Drinske banovine o posredovanju u štrajku se navodi slijedeće:
»... Direktor firme dobio je poziv od Ekspoziture drvodjelskih radnika, u Tuzli da udovolji u roku od 24 sata zahtevima radnika. Iako je štrajk izbio samo radi toga, što firma nije htela primiti 2 otpuštena radnika, u tom pismenom ulitimatumu traži se i priznanje radničke organizacije, sklapanje kolektivnog ugovora i znatno povišenje nadnica. Direktor firme nije hteo da pod tim uslovima stupi u pregovore, ali pod mojim uplivom ipak se odlučio da ih otpočne iz razloga da radnici ne bi mislili da ih on bagateliše.« (Arhiv SRBiH, BU, Pov. DZ, br. 4771/36).
- 3 Arhiv SRBiH, BU, Pov. DZ, br. 4771/36.
- 4 Prema podacima koje navodi Milan Gavrić, tuzlanski komunisti su u doba Kraljevine Jugoslavije proveli preko sto godina u zatvoru. Sam Milan Gavrić je bio u zatvoru šest godina. (Istorijski arhiv — Tuzla — Dokumentaciona građa za istoriju radničkog pokreta Tuzlanskog bazena).
- 5 Arhiv SRBiH, BU, Pov. DZ, br. 3681/38.
- 6 Arhiv SRBiH, BU, Pov. DZ, br. 2185/37.
- 7 U izvještaju Kraljevskoj banskoj upravi se navodi: »Do ovoga časa niko nije posredovao za okončanje štrajka. Štamparije rade, ali ne u potpunjoj meri. Vlasnici istih su preduzeli korak da dobave nameštenike sa strane, i to one koji nisu organizovani«.

- (Arhiv SRBiH, BU, Pov. DZ, br. 2185/37. — Izvještaj o štrajku štamparskih radnika u Tuzli od 9. aprila 1937. godine).
- 8 Arhiv SRBiH, BU, Pov. DZ, br. 2185/37. — Izvještaj o završetku štrajka štamparskih radnika od 20. aprila 1937. godine.
- 9 Na ovim izborima za radničke povjerenike najviše glasova je dobio URSS-ov Savez rudarskih radnika, a zatim režimski JUGORAS i nacionalni HRS i JNRS.
(»Jugoslovenski list«, br. 39 od 1937. godine).
- 10 Prema izvještaju Drinskog žandarmerijskog puka u štrajku je učestvovalo 900, a prema izvještaju sreskog načelnika 700 rudara.
- 11 U izvještaju Jezdimira Dangića, komandira tuzlanske žandarmerijske čete, u pogledu djelovanja HRS se ističe, da bi »korisno bilo da se na tom poradi kako bi se na stotine, inače nacionalno svjesnih radnika otrglo ispod uticaja separatista.«
(Istorijski arhiv Tuzla, Dokumentaciona građa za istoriju radničkog pokreta tuzlanskog bazena, sveska XXII, dok. br. 25; Kratak pregled istorije KPJ u Tuzli i njenom bazenu, Beograd 1961, str. 159).
- 12 Drugi štrajk je izbio 2. avgusta 1938. godine u rudniku »Đurdevik a. d.« kod Živinica. Štrajk je izbio bez ikakve prethodne najave ili pokušaja pregovora sa poslodavcima. Štrajk je bio likvidiran time što se dvije trećine radnika vratilo na posao odmah, a ostali postepeno u toku narednih nekoliko dana.
(Arhiv SRBiH, BU, Pov. DZ, br. 3681/38. — Dvomeseci izveštaj o ilegalnoj komunističkoj akciji, Tuzla, 2. septembar 1938. godine).
- 13 Arhiv SRBiH, BU, Pov. DZ, br. 2094/39. — Sumnjivo kretanje i sastanci lica koja su osuđena po Zakonu o zaštiti države, Tuzla, 2. X 1939.
- 14 Isto.
- 15 Arhiv SRBiH, BU, Pov. DZ, br. 4872/40. — Obustava rada u rudniku »Radin«, izvještaj, Tuzla, 22. avgusta 1940.
- 16 Arhiv SRBiH, BU, Pov. DZ, br. 4872/40. Sarajevo, 23. VIII 1940.
- 17 Arhiv SRBiH, BU, Pov. DZ, br. 4872/40. — Obustava rada u rudniku »Radin«, izvještaj, Tuzla, 27. avgusta 1940.
- 18 Arhiv SRBiH, BU, Pov. DZ, br. 4872/40. — Obustava rada u rudniku »Radin«, podaci, Beograd, 30. avgusta 1940.
- 19 Isto.
- 20 »Glas Saveza radnog naroda Bosne i Hercegovine«, br. 5 od 1941. godine.
- 21 Arhiv SRBiH, BU, Pov. DZ, br. 1209/41. — Izbori radničkih povjerenika i rasturanje nedozvoljenih letaka, Sarajevo, 29. I 1941.
- 22 Arhiv SRBiH, BU, Pov. DZ, br. 1209/41. — Tuzla, 1. februara 1941. Banskoj upravi Sarajevo.
- 23 Arhiv SRBiH, BU, Pov. DZ, br. 1209/41. — Radnicima Tuzle, Kreke i okoline.
- 24 Isto.
- 25 Isto.
- 26 Arhiv SRBiH, BU, Pov. DZ, br. 684/41. — Štrajk radnika u rudniku »Đurdevik«, Sarajevo, 7. februara 1941.
- 27 »Glas saveza radnog naroda BiH«, br. 6 od 1941. godine.

DIE SITUATION UND DIE AKTIONEN DER ARBEITERSCHAFT DES TUZLAER GEBIETES VOR DEM ZWEITEN WELTKRIEG

Die Situation der Tuzlaer Arbeiterschaft im Zeitraum unmittelbar vor dem zweiten Weltkrieg, wiewohl man sie nicht von den allgemeinjugoslawischen und besonders bosnisch-herzegowinischen Verhältnissen trennen kann, hatte immerhin ihre eigene Charakteristiken. Diese lassen sich in einer sehr schweren Lage der Berg — und Sägewerkarbeiter, sowie überhaupt auch in der schweren ökonomischen, sozialen, kulturellen und politischen Verhältnissen, in denen sich die Arbeiterklasse des Tuzlaer Reviers befand, erkennen. Für diesen Zeitraum ist eine kontinuierliche Entwicklung der organisierten Gewerkschaftsbewegung sowie auch eine Intensifikation des Arbeiterklassenkampfes für eine bessere soziale und ökonomische Lage, charakteristisch. Kennzeichnend ist auch eine evidente Genesis der revolutionären Entwicklung im Organisieren der Arbeiterschaft, wobei sich an die ein-

zelenen Streik — und Tarifaktionen immer mehr der ökonomische und politische Kampf der Arbeiterschaft anschliesst es entwickelt sich immer mehr das proletarische Klassenbewusstsein von dem unbedingten Oberhandnehmen, von der radikalen Änderung der bestehenden bürgerlichen Gesellschaftsordnung und dem notwendigen immer grössern Einfluss der Kommunistischen Partei Jugoslawiens bei der Realisierung einzelner Ziele der Arbeiterklasse.

Obwohl man als charakteristisch bezeichnen kann, dass sowohl in Bosnien und der Herzegowina als auch im Tuzlaer Gebiet Zerspaltung und Zerteilung in der Arbeiterbewegung zugegen war, in der die Arbeiterklasse in verschiedenen, nicht selten sogar gegensätzlichen Gewerkschaftsorganisationen versammelt, war was wesentlich die Wirksamkeit einzelner Aktionen verminderte, wurden trotzdem bedeutende Ergebnisse erzielt, insbesondere in der Besserung der Arbeitsbedingungen, der Lohnentgelterhöhung, beim Schliessen der Kollektivverträge und einer Reihe anderer. Die ökonomischen Gründe waren meistens Grund zum Streikausbruch in diesem Region. Ein jeder erfolgreich beendeter Streik bestärkte das kollektive Arbeiterbewusstsein, hob die Notwendigkeit eines noch festeren Verbindens, Organisierens und der Wirksamkeit des einheitlichen Auftretens hervor, was natürlich eine solide Grundlage für die revolutionär gerichtete Tätigkeit der Arbeiterklasse des Tuzlaer Reviers im Laufe des NOR (Volksbefreiungskrieges) und der Revolution darstellte.